

Gartnerihistorisk konferens

26-27 oktober 2016

Dokumentation

Fredriksdals museer och trädgårdar,
Helsingborg och Helsingborg Arena

**Konferensen arrangerades av
Nätverket Trädgårdsmästare i historisk miljö, Sverige
och Gartnerihistorisk netværk, Danmark**

Innehåll

Om konferensen	2
Onsdag 26 oktober	3
Säker beskärning av höga fruktträd.....	3
Ympning.....	5
Processen under året.....	6
Procedurbeskrivning ympning enligt Klara:	6
Pomologi/Sortbestämning.	9
Fruktträdsbeskärning på Fredriksdal.....	10
Avslutning onsdagen	12
Torsdag 27 oktober.....	12
Förmiddag för båda nätverken	12
Eftermiddagen, del 1	14
Nätverket Trädgårdsmästare i Historisk miljö	14
Gartnerihistorisk netværk.....	15
Eftermiddagen, del 2	16
Fortbildning och kompetensutveckling	16
Trädgårdshistoriska nätverk	17
Trädgårdshistorisk forskning.....	17

Om konferensen

Konferensen arrangerades av det svenska Nätverket Trädgårdsmästare i historisk miljö (i första hand för praktiker) och det danska Gartnerihistorisk netværk (med arkivarier, antikvarier och praktiker), men det kom även deltagare från FORUM för trädgårdshistorisk forskning (Sverige), Nettverk for gartnere i historiske anlegg (Norge) och Nätverk för trädgårdsantikvarier (Sverige). Konferensen lockade drygt 100 deltagare från Sverige, Danmark, Norge och Finland. Den finansierades med bidrag från Stiftelsen Clara Lachmanns fond, Stiftelsen Svensk-danska kulturfonden, Hantverkslaboratoriet vid Göteborgs universitet och Projekt Utvecklande skötsel.

Tema för Gartnerihistorisk konferens var handelsträdgårdar och fruktodling, och följande text fanns med i inbjudan:

”Fruktodlingar fanns sedan långt tillbaka främst vid herrgårdar och slott, men många av dessa omvandlades till handelsträdgårdar under 1800-talets andra hälft. I vissa områden, särskilt i områden nära de största städerna, anlades många handelsträdgårdar. Konkurrensen blev allt svårare när handel och transporter utvecklades och de allra flesta handelsträdgårdar försvann spårlöst. Den yrkesmässiga trädgårdsodlingens historia fram till modern tid är det inte många som ägnat sig åt och kunskapen är i det närmaste obefintlig.

Kunskapen om frukt och fruktträdgårdar är generellt stort. Träden är viktiga för den biologiska mångfalden och det finns klonarkiv på flera håll i landet, där äldre sorter av framför allt äppelträd bevaras och kunskapen om dem sprids. Trots detta upplever många trädgårdsmästare och förvaltare av byggnadsminnen, kulturresevat och klonarkiv osäkerhet kring hur man bäst förvaltar och utvecklar gamla och nya fruktträdgårdar. Det finns ett behov av praktisk vägledning i hur äldre fruktträdgårdar skall vårdas på rätt sätt och hur nya fruktträd ska få en god etablering och uppbyggnad.”

Dessa teman togs upp i flera pass med workshops med praktiska demonstrationer, och i föredrag av bland andra Henrik Morin och Allan Gunnarsson. Utöver temat hade vi bjudit in Agr Dr Karin Hallgren, SLU, som disputerade två veckor tidigare, och som berättade om en del av sina slutsatser i avhandlingen "En Kåhläppa eij at räkna. Köksväxtodlingen i 1700-talets jordbrukssystem."

På fredagen i anslutning till konferensen hade FORUM för trädgårdshistorisk forskning sin årliga konferens med tema "The Open-Air Museum in Theory and Practice", i vilken ca 45 personer deltog. Många deltog i båda konferenserna.

Onsdag 26 oktober

76 deltagare + 6 workshopledare = 82p

Plats: Fredriksdals museer och trädgårdar

Dagen arrangerades av det svenska Nätverket Trädgårdsmästare i historisk miljö och Projekt utvecklande skötsel vid Hantverkslaboratoriet vid Göteborgs universitet, men var även öppet för deltagare från Gartnerihistorisk netværk och FORUM för trädgårdshistorisk forskning. Dagen inleddes med lunch, registrering och välkomsthälsning av Maria Nyman-Nilsson, Fredriksdal. Därefter delades deltagarna in i fyra grupper om ca 20 personer i varje. Under eftermiddagen deltog varje grupp i fyra workshops i hantverket fruktträd om 40 minuter. Här följer en kort redogörelse för dessa.

Säker beskärning av höga fruktträd.

Henrik Morin (HM), parkkonsult med det egna företaget Morin grön produktion, samt Helene Kragh och Miriam Löwenstein, arborister på företaget Trädmästarna, visade redskap och arbetsteknik för säker beskärning av höga fruktträd.

Plats: Fruktträdgården

HM har i sitt arbete med Grönt kort-kursen (i regi av Riksförbundet Svensk Trädgård) utvecklat teknik för säker beskärning av höga fruktträd. Genom att studera hur arborister arbetar och ta del av deras baskunskaper i klättring har han funnit ett sätt att känna sig trygg i utövandet. Med hjälp av rep och sele säkrar man sig i trädet utan risk för att falla. Att enbart använda stege är mycket osäkert. Alla träd är olika och det kan vara svårt att placera en stege så att man känner sig säker. Trappstegar är bra om man ska beskära långt ut i en krona, men måste stå på ett plant underlag för att inte falla åt sidan. Utskjutsstegar måste lutas mot stam eller säker gren, helst ska ytterligare grenar finnas under som säkerhet ifall grenen går av. Den måste också stå utan risk för att falla bakåt eller åt sidan. Vid användning av stege måste man hålla i sig för att inte ramla ner och kan därför bara arbeta med en hand. Med klätterutrustning blir arbetet säkrare och effektivare, man kan arbeta med båda händerna och räckvidden blir större. Genom att säkra sig i trädet med rep, och hålla repet spänt genom att lägga sin tyngd på det, behöver man inte stå på svaga grenar.

Exempel på två träd som lämpar sig för beskärning med hjälp av klätterutrustning. Foto: J.Blom.

Utrustningen som behövs för att klättra är först ett långt rep som kallas huvudlina, till det en sele och två kortare sidorep. Huvudlinan är till för att ta sig upp i trädet och sidorepen är till för att säkra sig uppe i trädet. För att fästa repen i selen behövs karbinhakar, specialgjorda för trädclättring med 3-stegslåsningar, samt block. Repet ska vara stumt (ej elastiskt) och avsett för trädclättring. Ett bra rep håller i många år. Selen ska med fördel vara lite kraftigare för att sitta bra på kroppen och vara bekväm. En för tunn sele kan skava och kännas obekvä. En stege kan också behövas för att klättra upp och fästa huvudlinan en bit upp i trädet.

Utrustningen kan man köpa på firmor för arborister. Rep köps på metervara. Priset för en sele ligger på ca 1 500 – 2 000 kr. Alla stegar som används yrkesmässigt ska vara typgodkända eller certifierade och uppfylla Arbetsmiljöverkets regler.

a sig.

Utöver klätterutrustningen behövs skyddsutrustning i form av en hjälm, kängor med hård sula, handskar med gummigrepp samt visir till hjälmen eller skyddsglasögon. Hjälmen skyddar mot fallande grenar och frukt och den ska vara utan skärm för bra sikt uppåt. Visir eller skyddsglasögon skyddar mot spån i ögonen. Kängor med hård sula gör det bekvämare att stå på gren och i grenklykor utan att fötterna kläms. Handskar med gummigrepp gör det lättare att greppa rep och grenar utan att glida. För att kunna använda klätterutrustningen behöver man

kunna två knopar; en pålstek för att fästa linan i selen och en prusikknop som fungerar som en repbroms.

Beskärning med hjälp av klätterutrustning görs främst i höga träd med klen krona i behov av gallring och avlastningsbeskärning. Innan man går upp i trädet måste man dock göra en bedömning av trädet. Är det för klen och ihåligt med risk för att grenar knäcks bör man avstå från beskärning. Är träden alltför stora och svåra rekommenderar HM att beskärningen utförs av arborist. Ett akut farligt träd ska tas ner, men det ska dokumenteras och motiveras.

Beskärningen utförs med handsåg och sekator. För motorsåg krävs särskild behörighet. Med fördel påbörjas arbetet mitt i kronan och man arbetar uppifrån och ner, vilket minimerar risken för fallande äpplen och spån i ögonen. För att lära sig använda klätterutrustning ska man gå bredvid en kunnig klättrare tills man behärskar tekniken. Man börjar med att träna på marken och träna på knoparna tills man är 100 % säker.

Arboristen Helene Kragh demonstrerar beskärning med klätterutrustning. Foto: J Blom

Arboristen Miriam Löwenstein instruerar hur man tar sig upp i trädet. Foto: J Blom

Ympning

Klara Holmqvist, trädgårdsmästare på Julita Gård, visade ympningstekniker.

Plats: Varmväxthuset

Klara Holmqvist är trädgårdsmästare på Julita Gård i Södermanland, som bland annat är ett klonarkiv för äpple. En viktig del i arbetet med fruktträden på Julita är att trädgårdsmästarna ympar mycket. Julita tar eget ympris från träd i klonarkivet, men tar också emot ympris av privatpersoner och ympar åt dem så att de kan få en avkomma till ett träd som man värderar högt av någon anledning. De ympar cirka 350 träd per år varav cirka 50 päronträd och resten äpplen. Cirka 100 träd är förbeställda av kunder, resten går till försäljning under säsongen. Övervintrade träd går till försäljning tidigt nästkommande vår. De ympade träden i butiken kostar 350:- styck. Då är träden spön.

Klara berättade att det finns många sätt att ympa och att hon skulle visa och berätta om det sätt som *hon* ympar på. Hon har lång erfarenhet av ympning och vet att hennes metod fungerar bra, men att det även finns andra metoder.

Varför skall man ympa?

-Man kan ympa för att bevara ovanliga sorter som är svåra att hitta i handeln och för att det är ett enkelt och billigt sätt att föröka fruktträd. Sedan är det roligt att vara med från början i odlandet och följa hela processen, säger Klara.

På Julita odlar de inte upp egna grundstammar utan köper in dem färdiga. Val av grundstam styrs av vad träden skall användas till. Grundstammarna är av tre sorter:

- A2 - som är en vanlig, modern starkväxande sort.
- B9 - som är en modern svagväxande sort.
- Wittenfelder – som är en frösådd grundstam som skall påminna om en historisk variationsrikedom och som därmed lämpar sig väl för kulturhistoriskt värdefulla miljöer.

Processen under året

Februari

Ympriset hämtar man i februari från träd i vila. Ympriset (som också kallas ädelved till skillnad mot grundstammen) består av årsskott eller vattenskott. Det skall vara årstillväxten med bladknoppar, och gärna med lite längd så att man har lite material att jobba med. Ympriset skall inte vara för grovt. Det buntas och märks upp och placeras därefter i en jordkällare, där det är svalt och lagom fuktigt. Ympriset får aldrig torka. Man kan gärna lägga det i fuktigt tidningspapper.

Mars-April

Grundstammar köps in, för ca 8 kr/st, och förvaras i jordkällare tills det är dags för ympning.

April/maj

Ympning ute sker när saven stiger och knoppar är i ”ballongstadiet”. Så länge grundstam och ymppris är i vila kan dock ympning vänta en bit in på säsongen. Därefter läggs ymparna sex veckor i en låda i jordkällaren igen, innan de tas ut och krukas upp i 3,5 liters krukor. Julita använder jordkällaren flitigt för att skydda materialet mot sorkar som annars kan vara ett stort problem.

Procedurbeskrivning ympning enligt Klara:

”Det får inte torka. Det ska gå lite fort. Snitten måste vara jämna”.

1. Plåster

Vid själva ympningen börjar man med att sätta på dubbelt plåster på höger tumme, i förebyggande syfte för att inte skära sig.

2. Putsa ädelveden

Sedan klipper man bort ändarna på ädelveden eller ympkvisten som har torkat in lite under förvaringen.

3. Skär ädelveden

Klara har en teknik som går ut på att hon låser höger arm helt. Den är helt stilla och fixerad intill bröstkorgen och i den håller hon kniven. I vänster arm och hand håller hon ympriset. Det är den handen som hon bestämt drar bort från högerhanden med kniven i en diagonal rörelse snett nedåt från höger till vänster. Då får hon ett jämt, långt, diagonalt snitt genom ympriset. Det avgörande på snittet är inte längden utan att det är ett plant snitt.

Klara visar hur hon skär ädelveden. Till höger med den färdiga ympen.

4. Skär grundstammen

Efter att ha skurit ädelveden skär man grundstammen. Den ordningen verkar bero på att det är lättare att anpassa snittet på grundstammen till snittet på ädelveden än tvärtom. När man skär grundstammen är det viktigt att inte skära bort för mycket på första försöket, om man skulle misslyckas med snittet och tvingas göra flera försök.

5. Sammanfoga ädelved med grundstam

Snitten ska ligga tigt mot varandra och vara ungefär lika långa.

Klipp ner ympkvisten, spara ca 3 knoppar. En för lång ympkvist är känsligare för att ruckas ur sitt läge än en kort. Grundregeln är att kambium skall ligga mot kambium, men det är inte helt avgörande eftersom det finns tillväxthormon både utanför och innanför kambiet som gör att ädelved och grundstam kan växa samman.

Det helt avgörande är att snittytorna är jämna och liknar varandra i längd och form.

Det får inte glappa. Klara brukar lägga snittet på ädelveden mot grundstammens snitt som ett J eller U.

6. Linda gummiband

Efter att grundstam och ympris fått jämna snitt tar man ett ganska smalt gummiband (1 cm brett?). Gummibandet skall lindas ganska hårt men glest, 4-5 varv kring ympstället. Det momentet är det svåraste för många av deltagarna på Julitas ympkurser.

7. Vax

Täck de öppna såren med vax. Vaxa med syntetiskt varmvax runt ympstället utanpå gummibandet. Vaxa de öppna partierna (såren), men inte för mycket. Det skall finnas vaxfritt gummiband som spricker när ympen börjar sin tjocklekstillväxt. Vaxa även toppsnittet för att stänga till kanalerna och förhindra uttorkning. Då kan roten trycka upp näring till ympen som kan börja växa.

8. Etikettera

Märk med etikett.

9. Förvaring i jordkällare

Förvara plantan barrotad i jordkällare tills det är dags för krukning, 4-6 veckor. Förvaring sker i backar med torv. Titta till ibland och vattna vid behov.

10. Kruka in

Ymparna krukas sedan in i 3,5 liters krukor och placeras utomhus i bänkgård.

Tiden för Klaras ympning 2016 var två minuter per ymp. Men alla kringmoment tar också mycket tid.

Klara har experimenterat med att undersöka om jord och smuts, eller jord och vatten på ympsnitten påverkar resultatet. Det gjorde de inte, utan ymparna tog sig fint ändå. Nu funderar hon på att olja in materialet och se om det också tar sig. I år var det 20 ympar som inte tog sig av 350 träd. Orsakerna var flera: dålig vitalitet i grundstammarna etc.

Ett tips på en annan lösning än gummiband och vax var krympfolie som användes på Krapprup och köptes från Meyers. Med krympfolie behöver man inte vaxa. En annan lösning som diskuterades vad kirurgtape som används inom sjukvården.

Skarvymp, där två ämnen skarvas med varandra, blir finast enligt Klara. Den andra vanliga metoden är läggymp, där ädelveden läggs emot grundstammen och skarven inte blir sömlös. Läggymp ger ofta knöligare ympställen när växten tagit sig. Ska snitten vara långa eller korta? Hellre ett kort snitt som är jämnt än ett långt snitt som är ojämnt. Det viktigaste är inte längden utan att det är jämnt.

Något som också påpekades var att det var viktigt att desinficera redskap och ytor när man håller på med kvistarna för att inte sprida fruktträdskräfta. Enligt SLU så blir cirka 10 % av alla fruktträd i kommersiella plantskolor smittade av kräfta redan vid ympningstillfället. Sjukdomen kommer sedan inifrån. E-plantor är rensade från virus, men kan inte garantera att de är fritt från kräfta.

Workshopen med Klara Holmqvist i ympning avslutades med att deltagarna fick prova hantverksmomenten själva, framförallt det centrala att skära fina snitt på ädelved och grundstam.

Pomologi/Sortbestämning.

Maria Nyman-Nilsson, landskapsarkitekt på Fredriksdal museer och trädgårdar.

Plats: Herrgårdens södra flygel

Maria Nyman-Nilsson är en av de sortbestämmare Sveriges Pomologiska Sällskap hänvisar till i Skåne. Sortbestämning av frukt, dvs pomologi, är ett ämne man kan ägna sig åt under en hel livstid, men Maria lyckades göra en mycket kortfattat för grunderna. Hon delade även ut ett papper som kompletterar beskrivningen nedan. På Fredriksdal finns omkring 60 sorters äpplen i klonarkivet, som funnits där sedan 1980-talet.

Varför ska man kunna detta som trädgårdsmästare i en historisk miljö? Det kan exempelvis vara relevant att resonera kring funktionen ett visst träd har på en viss plats. Det är även roligt att få en känsla för hur man bedömer frukt, och det är en aktivitet som är publik, populär och lockar mycket folk. Det finns idag endast ett fåtal personer kvar som är riktigt duktiga på sortbestämning, vilket är ytterligare ett argument. Kanske kan vi få fler att bli intresserade!

När frukt ska bedömas så behöver man minst tre frukter, men gärna fler, som är fina, mogna, och med hela skaft och foder. De kan förvaras i en lufttät påse på sval plats, men inte för länge, då de åldras och förändras även då de ligger så.

Något av det man kan gå efter vid bedömning av frukt är mognadstid. Är det en tidig sort eller mognar den sent, kanske först efter lång lagring? Ätmoget eller plockmoget är inte samma sak för alla. Detta ger en grov indelning, till exempel i astrakaner, astrakanfrukter, kalviller, renetter (cox, ribston...) etc. Svaren på följande frågor kan även ge vägledning: hur gammal är trädgården som trädet växer i? Var växer det? Frösorter växer exempelvis ofta vid gärdsgårdar. Hur gammalt är trädet och var i landet växer det? Zonkartan ger en vägledning, men den är framför allt framtagen för att träden ska ge god skörd, och är inte den absoluta gränsen för var sorten kan klara sig. I en hemträdgård, där mikroklimatet kan skilja sig från det generella klimatet i trakten, kan träd klara sig bra även i "fel" zon.

Därefter går man efter yttre och inre kännetecken, doft och smak.

- Storlek; stora (>10 cm), mellanstora (5-9 cm), små (<5 cm). I år har många frukter blivit större än normalt tack vare mycket gynnsamma odlingsförhållanden. Frukten storlek påverkas även av om trädet är ungt eller gammalt, spaljéträd eller friväxande etc.
- Form. En uppdelning kan göras i platt, rund, plattrund, oval, äggrund, valsformig, konisk, stympad kon osv. Vissa former är mindre vanliga, till exempel valsformen. Katja har karaktäristiska knölar ("katjaknölar")
- Färg. Frukterna har en grundfärg (grön, gul, vit) och täckfärg, som kan vara heltäckande, flammig eller som en rodnad. De vitaste sorterna är Stenbock och Antonovka. Sorten Snövit har en vit botten och täckfärg som röda flammor. En kraftig röd täckfärg kan helt dölja grundfärgen. Det rödaste skalet är det allra nyttigaste, med mest antioxidanter och c-vitaminer.
- Kännetecken på skalet: punkter, s k lenticeller (klyvöppningar). På vissa sorter finns karaktäristiska rostrossetter.
- Skalet – om det är fett, vaxlikt, oljigt eller torrt och matt.

- Skafthålans respektive foderhålans djup är ett annat kännetecken, samt om det finns rester kvar av blomman.
- Inre kännetecken. Genom att skära äpplet på mitten, från skaft till foder, syns dessa tydligare. Då kan man även titta på köttets färg och struktur, kärnsträngens färg (ofta grön, ibland röd), kärnhusets form och om det sitter högt (nära fodret) eller lågt, och om det är en öppen eller slutna kärnhushåla. Allt är karaktärsdrag för olika sorter!

Avslutningsvis fick vi sitta två och två med ett antal frukter, kniv och skärbräda för att försöka hitta kännetecken hos de olika sorterna. Det var en mycket lyckad och användbar övning!

Litteratur som Maria refererade till:

Olof **Eneroth** gav 1864-1866 ut "Handbok i svensk pomologi". Från 1896 gavs en ny pomologi ut, utökad och omarbetad av den finska pomologen Alexandra **Smirnoff**.

Carl G. **Dahl**, professor vid lantbruksuniversitetet i Alnarp, gav ut "Pomologi: beskrivningar över de viktigaste i Sverige odlade fruktsorterna" år 1929 (andra omarbetade upplagan 1943) med beskrivningar av äpplen och päron.

Anton **Nilsson**, hortonom och trädgårdskonsulent, gav 1986 ut "Våra äpplesorter: deras historia, egenskaper och kännetecken" och 1989 "Våra päron-, plommon- och körsbärssorter". Görel Kristina **Näslund**, 2000, "Äppelbok".

Håkan **Svensson**, 2005 (andra upplagan), "Äpplen i Sverige: 240 äpplesorter i text och bild". Det finns ytterligare tips på litteratur och annat på Sveriges Pomologiska Sällskaps webbsida, www.svepom.se

Frukträdsbeskärning på Fredriksdal.

Phillippe Hässlekvist, trädgårdsmästare på Fredriksdal, visade och berättade om arbetet med frukträdsbeskärning på Fredriksdal.

Plats: Frukträdgården, intill köksträdgården

Phillippe Hässlekvist redogjorde för hur han arbetar med beskärning av Fredriksdals cirka 150 äppelträd. Han har ungefär 200 timmar på sig att beskära alla träd. Phillippe har tidigare (sedan 1983) arbetat på Bergianska Trädgården i Stockholm, där han beskär frukträd under

20 år. Hans djupare intresse för träd vaknade vid en föreläsning av Klaus Vollbrecht som i sin tur inspirerats av Alex Shigos tankar om beskärning. Shigo har sagt: ”Ju mer du lär om och förstår av vad ett träd är, och hur det måste kämpa för att överleva, desto mer kommer du att kunna hjälpa det.” Shigo beskrev att träden har tre olika barriärer för att begränsa röta. En fjärde blir till när du skär. Det är då det bildas ärrvävnad. Phillippe klöv själv träd för att studera längdsnitt, inte bara tvärsnitt med årsringar. I längdsnitten kunde han studera trädets fyra skyddsbarriärer.

Alla fruktträd ger frukt oavsett om de beskärs. Innan beskärning måste du ha gjort upp en plan för trädet. Alla beskär på olika sätt. Det finns inget rätt och inget fel. Det finns däremot olika sätt att bygga upp träd. Det är viktigt att samma person(er) beskär träden i en historisk miljö. Kontinuitet är viktigt i beskärning. Phillippe motiverar och reflekterar varje enskilt beskärningssnitt för sig själv, under arbetets gång. Tänk även på lång sikt. Hur ser trädet ut om 30 år?

Varje enskilt snitt måste motiveras – inte bara ”klippa en gren”. Snitten måste ligga rätt. Resultatet i form av ärrvävnad syns först efter ett år. Hundra små sår är bättre än ett stort, eftersom de små såren läker snabbt. Om ett sår behöver sju år eller mer på sig att läka är risken stor att rötan hinner in. P. använder aldrig stängsåg – hela trädet skakar och det blir lätt fläxskador. Han använder såg och sekator av bra kvalitet, däremot inte tryckluftsvrtyg.

Sommarbeskärning är att föredra, om det är möjligt, eftersom det ger en mindre tillväxt. Det är även bra att gå upp i ett träd på sommaren för att förstå hur mycket löven i kronan faktiskt täcker/skuggar. Det är dock svårt att hinna beskära på sommaren. Utför man en hård vinterbeskärning blir det mycket vattenskott, eftersom trädet har lagrat näring. På Fredriksdal är man nyfikna på om en sommarbeskärning kan leda till färre vattenskott. Stora träd reduceras med varsam hand och särskilt då är sommarbeskärning lämpligt. Apropå JAS så kan september vara väl sent.

Målet på Fredriksdal är att trädens form skall spegla sorternas karaktär. Beskärning i en fruktodling har ett annat syfte. Filippa är en sort som har långa spjut med fruktknopp längst ut. De måste klippas försiktigt för att bära frukt. Principen för en sporrbeskärning är att lämna 3-4 knoppar. Sorten Fredrik växer annorlunda, genom att de kraftiga grenarna far iväg och mitten av kronan blir tom. P. tycker att det är fint med låga grenar, men det blir då svårt att komma åt under träden vid gräsklippning.

Kräfta kan man inte bli av med. Egentligen ska man inte skära träd med kräfte på vintern. Smittan sprids lättare vid regn. Det är viktigt att desinficera mellan varje träd, men om en gren på ett träd är kraftigt angripen kan det vara bra att desinficera även efter beskärning i den, innan man klipper övriga trädet. Om ett träd har fått kräfte kan en åtgärd vara att klippa trädet i form av en korg. Trädet klarar sig bättre om solen kommer åt i mitten av kronan. Ett annat problem är angrepp av honungsskivling och gnagare.

Phillippe har T-sprit i flaska med sig när han beskär och desinficerar ofta. ”...man konsumerar ganska mycket sprit...”

P. visade en trädform som inte är så vanlig: fruktkorg. Huvudstammen hade skurits bort så att de kvarvarande grenarna bildade en korg. Här jobbade han med att skapa korta frukt bärande grenar nära bärande grenar genom sporrbeskärning.

Avslutning onsdagen

Onsdagen avslutades med en kort återsamling på baksidan av herrgården. På kvällen hölls konferensmiddagen på Dunkers matsalar i centrala Helsingborg.

Torsdag 27 oktober

93 deltagare

Dagen var ett samarrangemang av det svenska Nätverket Trädgårdsmästare i historisk miljö och det danska Gartnerihistorisk netværk, men var även öppet för deltagare från FORUM för trädgårdshistorisk forskning, Nettverk for gartnere i historiske anlegg och Nätverk för trädgårdsantikvarier.

Förmiddag för båda nätverken

Plats: Helsingborg Arena

Föreläsningar med Tina Westerlund som moderator

Inledning och velkomst av Tove Engelhart Mathiassen, Museumsinspektør i Den Gamle By, Joakim Seiler chefsträdgårdsmästare Gunnebo Slott och trädgårdar och projektledare

Utvecklande skötsel, GU och Cecilia Wånge, chef Fredriksdal museer och trädgårdar.

Föredrag:

En Kåhltäppa eij at räkna. Köksväxtodlingen i 1700-talets jordbrukssystem.

AgrDr Karin Hallgren, hortonom, avdelningen för agrarhistoria, SLU, presenterade några av resultaten av sin forskning om böndernas odling av köksväxter på landsbygden under 1700-talet. Mycket lite har tidigare varit känt och det finns få källmaterial som säger något om detta. Med hjälp av kartor som huvudsaklig källa, kompletterat med samtida litteratur, har Hallgren kunnat belägga att köksväxtodlingen var mycket vanligare och mer betydelsefull än man tidigare har trott. Avhandlingen finns tillgänglig digitalt:

<http://pub.epsilon.slu.se/13679/>

Vårda väl – fruktträd i historiska miljöer

Henrik Morin, parkkonsult Morin grön produktion, delade med sig av rika erfarenheter och åtskilliga exempel från restaurering av hela miljöer och vård av enskilda gamla fruktträd med historia. Bland annat tog Morin upp frågan om man ska bevara äldre träd eller plantera om och förnygra då en miljö ska återskapas, när den ursprungliga tanken var att odla för produktion av frukt. I vissa fall är det nödvändigt att direkt ta bort träd, exempelvis päronträd som angripits av silverglans, som är en aggressiv svamp.

Ängsfruktodlingen i Urshultsbygden ur ett bevarandeperspektiv

Allan Gunnarsson, universitetslektor, SLU Alnarp, berättade om utvecklingen av ängsfruktodlingarna i Urshult, dels i ett längre, historiskt perspektiv och dels den negativa utvecklingen under de senaste decennierna. De områden som hävdats och brukats, och där ängsfruktodlingen varit en viktig del, tillhör en åldrande befolkning som tunnast ut i snabb takt. Det finns inga yngre som tar över deras arbete, och betetryck och hävd minskar snabbt, vilket leder till igenväxning.

Tjära, näver, karbolineum – om historiskt växtskydd i fruktodlingar

Inger Olausson, hortonom och trädgårdshistorisk forskare vid Linköpings universitet och Kungl Vitterhetsakademien, gav några exempel från sin forskning om trädgårdsoodlingens växtskydd i ett historiskt perspektiv. I de äldre källmaterialen behandlas främst skadegörare och sjukdomar på fruktträd, som kunde förekomma i stor mängd i högreståndsmiljöer, och därför hade ett högt ekonomiskt värde.

Historisk beskjæring av lignoser. Samarbeidsprosjekt mellom Norsk håndverksinstitutt og Veia, og Historiske grøntanlegg og Etterutdanning (fortbildning) for gartnere ved Veia – Statens fagskole for gartnere og blomsterdekoratører, Norge.

Ingeborg Sørheim, lektor i kunsthistorie og studieleder på Veia, Statens fagskole for gartnere og blomsterdekoratører, Norge, beråttade bland annat om utbildningen Historiske grøntanlegg, vilken är en påbyggnadsutbildning för utbildade och yrkesverksamma trädgårdsmästare i Norge. Den är på 50 % och genomförs på distans med sex veckovisa träffar per termin på Veia, totalt 24 träffar under fyra terminer. Varje träff är en fördjupningskurs inom ett specifikt ämne. Efter genomförd och godkänd utbildning utfärdas ett fagbrev. Läs mer på <http://www.veia-fs.no/no/studietilbud/fagskole/historiske-grontanlegg/> Sørheim berättade även om det norska nätverket “Nettverk for gartnere i historisk anlegg”, som hade sin första träff i april och planerar nästa träff med workshop i Bergen i april 2017.

Gunnebos Orangörsutbildning

Johnny Mattson, utbildningsansvarig Gunnebo slott och trädgårdar och trädgårdsmästare Trädgårdsform i Väst, berättade om orangörsutbildningen som Gunnebo driver och som består av tre delar utspjtt under ett halvår. En vecka är på Gunnebo, två dagar på Botaniska trädgården i Uppsala och en studieresa till Tyskland med besök i slottsanläggningar. Omkring 20 deltagare får plats.

Eftermiddagen, del 1

Efter lunch på Helsingborg Arena och en promenad till Fredriksdal, delade deltagarna upp sig i två grupper där de båda nätverk som arrangerade dagen höll i var sin del:

Nätverket Trädgårdsmästare i Historisk miljö

Gruppen delades upp i två mindre grupper som deltog i visningar och diskussioner med tema skötsel av gräs, grus, prydnadsplanteringar och häckar, vilka leddes av Daniel Lundberg, trädgårdsmästare på Gunnebo slott, Sara Utter, trädgårdsmästare på Fredriksdal, Maria Nyman-Nilsson, landskapsarkitekt på Fredriksdal, Joakim Seiler, chefsträdgårdsmästare på Gunnebo slott och projektledare Utvecklande skötsel, Göteborgs universitet (GU), samt Tina

Westerlund, doktorand och projektledare Utvecklande skötsel, GU. Som avslutning sammanfattades temat frukt av Henrik Morin och Maria Nyman-Nilsson.

En sammanställning från gruppdiskussioner om skötsel av prydnadsplantering i historisk miljö finns i bilaga.

Gartnerihistorisk netværk

Gruppen fick en guidning av Fredriksdals parker och trädgårdar av landskapsarkitekt Maria Nyman-Nilsson, Fredriksdal. Därefter följde två föreläsningar på temat äldre handelsträdgårdar i Skåne:

Handelsträdgårdarna i och kring Helsingborg med utgångspunkt från intervjuer och fotografier av trädgårdsmästare och företag

Birgitta Witting (BW), Kulturmagasinet och Helsingborgs museer.

Handelsträdgårdar i Skåne: Krapperup, Nyvalla och Gårdstånga. Presentation utifrån en intervjustudie av äldre trädgårdsmästare.

Inger Strömberg (IS), SLU.

Både BW och IS har genomfört intervjuer av äldre trädgårdsmästare och deras respektive föredrag utgick ifrån dessa trädgårdsmästares berättelser, illustrerade av skannade fotografier från deras företag och anläggningar. Båda har även funnit andra material från dessa verksamheter. BW berättade bland annat om Nordvästra Skånes trädgårdshistoriska förening, som har en samling av både skriftligt material och föremål. IS berättade att hon funnit brev och räkenskaper, det vill säga kassaböcker och annat material som kan berätta mycket om vad som såldes och köptes in och hur detta varierade över tid. Kulturmagasinet och Helsingborgs museer har en databas, Carlotta, där fotografierna som BW samlat in finns sökbara:

<http://museum.helsingborg.se/>

Eftermiddagen, del 2

Den sista programpunkten var gruppdiskussioner i mindre grupper, där deltagarna själva fick välja var de skulle delta.

Fortbildning och kompetensutveckling

Före lunch presenterades trädgårdshistoriska utbildningar i Norge och Sverige. Vilka ytterligare behov finns och hur stort är intresset? I vilken form (distans, kortare eller längre kurser, osv)? När passar det bäst i tid? Och hur når vi dem som behöver detta bäst men inte själva har förstått det? Jeanette Blom, trädgårds koordinatör, Hantverkslaboratoriet, GU, ledde diskussionerna och berättade även om sitt arbete med att ta fram ett gesällbrev för trädgårds gesäll med kulturhistorisk inriktning, vilket hon drivit.

Ca 10-15 deltagare.

Gesällbrev för yrket trädgårds gesäll, kulturhistorisk inriktning

Bestämmelserna för gesällbrev och prov är i det närmaste klara. Kvar att ta beslut om, när det gäller provet, är omfattningen på det samt priset på provet för den som ska ta gesällbrev. För att komma vidare med bestämmelserna för gesällbrevet och få det godkänt av Hantverksrådet (myndigheten för gesäll- och mästarbrev) krävs att ett yrkesråd utsett av branschen, det vill säga Nätverket Trädgårdsmästare i historisk miljö, står för arrangemang av provtillfällen och granskning och godkännande av genomförda prov. Här har arbetet stannat upp lite. Det är ett stort ansvar att ta åta sig vilket gör det svårt att rekrytera till posterna i ett yrkesråd.

Frågor m m som kom upp om gesällbrevet var:

- Hur värderas gesällbrevet i förhållande till de yrkesbevis som finns? Idag är det sällan arbetsgivare efterfrågar yrkesbevis, det har inte direkt något värde.
- Kommentarer från STAF är att ett gesällbrev är ytterligare en ”grej” som komplicerar och rör till det.
- Gesällbrev är bra, det borde lyftas in i hela utbildningssystemet för gröna utbildningar.

Utbildningar och fortbildning

Projektet Utvecklande skötsel som drivs av Joakim Seiler och Tina Westerlund måste utmyнна i produkter eller annat som kommer trädgårdsmästare och trädgårdshantverkare till nytta. Förslag som diskuterades var att göra korta fördjupningskurser, det vill säga påbyggnadskurser utöver grundläggande gröna kunskaper, utifrån de skötselområden som ingår i projektet Utvecklande skötsel. T ex kurser om 7,5 hp (motsvarar fem veckor) under Institutionen för kulturvård, GU (Göteborgs universitet) eller kortkurser i arrangemang av Hantverkslaboratoriet, GU. Fördjupningskurser kan samköras för kyrkogårds-, park- och fastighetspersonal.

Utbildningen Historiske gröntanlegg på Veia i Norge framstår som en bra utbildning. Vad kan vi lära av den?

En tvådagars påbyggnadskurs för personer som tidigare tagit Grönt kort i beskärning kommer troligen att bli av. Kan man skraddarsy en Grönt kort-kurs för medlemmar i nätverket? Enligt Henrik Morin som arbetar med Grönt kort-kurserna kan man det, men det hänger på om man kan hitta en plats med tillräckligt många träd. Man kan också ta Yrkesbevis i beskärning. Den teoretiska delen är bra, men hur bra den praktiska delen är beror på den som håller kursen.

Lära av varandra

Hur uppstår kunskap? Det är viktigt att fundera på varför man gör som man gör. Kan man göra bättre, eller på ett annat sätt osv? Att reflektera och att träffa andra och utbyta erfarenhet är viktigt. Genom att sätta ord på vad vi kan, så kan vi också förmedla kunskapen och genom att beskriva kunskapen får man ”makten”. Genom nätverket kan man göra ett Kunskapslyft.

Som informell fortbildning kan man ”byta arbetskraft” med varandra. T ex Julita kan bjuda någon eller några i nätverket till att delta i ympningsarbetet under en vecka på våren. Samtidigt som man lär sig något nytt bidrar man också med ett par extra händer i arbetet.

Trädgårdshistoriska nätverk

Idag finns nätverken Gartnerihistorisk netværk (Danmark), Nätverket Trädgårdsmästare i historisk miljö, Föreningen FORUM för trädgårdshistorisk forskning och Nätverk för trädgårdsantikvarier (Sverige) samt det nybildade

Nettverk for gartnere i historiske anlegg (Norge). Även i Finland finns intresse av att bilda ett liknande nätverk. Hur arbetar de olika nätverken, vilka behov och gemensamma mål finns inom praktik, utbildning/fortbildning, forskning, konferenser och seminarier finns? Hur förmedlas information om vad som händer i de olika nätverken och länderna?

De olika nätverken presenterade sig. En kort sammanfattning av gruppens diskussioner är att vi var överens om att vi vill bredda oss, ha en samlande nordisk ”organisation” som vart tredje år ordnar en gemensam nordisk konferens. Då kan vi uppdatera varandra på ny forskning och visa upp respektive lands intressanta trädgårdsanläggningar. Däremellan är vi alltid välkomna på varandras träffar.

Trädgårdshistorisk forskning

Det var en stor och intresserad grupp, som hade mycket att bidra med till diskussionerna i denna grupp. Alla som ville säga något fick möjlighet till det och många intressanta frågor och synpunkter togs upp, och många av dem ledde till mindre diskussioner. Ett antal punkter identifierade som ”behov” punktades upp på en tavla i rummet, och en tanke är att vi tar med dessa till fortsatta diskussioner i olika forum. Det blev uppenbart att intresset och behovet för dessa frågor är stort. Diskussionen leddes av Inger Olausson och det var ca 25-30 deltagare.

En återkommande fråga rörde vem som har det **övergripande ansvaret** för forsknings-, utvecklings- och samordningsfrågor inom området trädgårdshistorisk forskning. Det är även många olika inriktningar som ryms inom begreppet trädgårdshistoria, och det är viktigt att ge utrymme för och synliggöra denna bredd. Under rundan i rummet lyftes frågor kring växtmaterial, trädgårdsnäringens utveckling (politik, ekonomi och handel), trädgårdsmästarens hantverk (tyst kunskap) och landskapsarkitektur (form och funktion). Många av frågorna som togs upp är (borde vara) en angelägenhet för Riksantikvarierna i de nordiska länderna och borde diskuteras och koordineras dem emellan.

Vem, eller snarare vilka, ska ha ansvar för trädgårdshistorisk/hortikulturhistorisk forskning? Det finns många fördelar med att forskning bedrivs på flera olika institutioner och universitet, för att flera olika inriktningar får möjlighet att komma fram och forskningen breddas

ämnesmässigt. Men hur ska andra aktörer än forskare kunna ta del av det som görs och resultat som kommer fram? Hur kan man ta reda på vad som pågår inom trädgårdshistorisk forskning? Vart vänder man sig/vem ska man fråga? I vissa fall kan en möjlighet vara att söka medel för att utreda frågor som kommer upp, men många gånger behöver man snabbt finna svar på frågor man ställs inför i det praktiska arbetet, och då finns inte tid för egna utredningar. Hur kan man ta reda på om det finns svar på frågan eller om det krävs forskning/utredningar? Hur tillgängliggörs den forskning som gjorts? Det finns behov av en ”faktabank” med sökfunktion.

Det krävs ofta tvärvetenskapliga tillvägagångssätt inom trädgårdshistorisk forskning. Nätverk kan vara ett sätt att skapa nödvändiga sammansättningar av kompetens.

Nordisk samverkan – viktig! Språket kan vara en barriär. Exempelvis är det lätt att missa sådant som händer i Finland, eller genom att vi använder olika fackuttryck i våra länder. Att tänka på: engelska sammanfattningar är bra samt definitioner av begrepp och gärna en begreppsordbok.

En ”hortopedia” föreslogs, både på skämt och allvar... Kanske en möjlighet både för att samla kunskap, kompetens och som en begreppsordbok? Någon nämnde att trädgårdsamatörerna i Göteborg har sammanställt en hortikulturell ordbok – något att titta på, sprida och bygga vidare på?

För framtida forskning är det viktigt att dokumentera det vi gör, dvs det praktiska arbetet inom trädgårdsområdet! Men det finns svårigheter med att dokumentera praktiskt arbete. Kunskap försvinner om hur olika arbetsmoment utförts praktiskt. Hur kan vi utveckla metoder för detta? Mycket görs inom projekt utvecklande skötsel och vid Institutionen för kulturvård i Göteborg. Det är viktigt att utföra praktiskt arbete ihop, i mindre grupper. Hur ska vi få till det vid framtida träffar? Som grund för diskussioner och kunskapsuppbyggnad.

Frågan om kunskap kring de fysiska anläggningarna lyftes, till exempel växthus som byggnadsvårdsobjekt.

Trädgårdsskötsel är en del av det immateriella kulturarvet. Institutet för språk- och folkminnen har ansvar för att verkställa UNESCO´s konvention om det immateriella kulturarvet. Ansvaret har delats upp och de som ska se till att arbete sker i frågan om traditionell kunskap är Nämnden för hemslöjdsfrågor.

Programmet för odlad mångfalds (POM) arbete med inventering, insamling och bevarande av kulturhistoriskt värdefullt växtmaterial har resulterat i många frågor som skulle behöva undersökas.

Rapporten sammanfattad av Jeanette Blom, Inger Olausson, Joakim Seiler och Tina Westerlund, Göteborgs universitet, vilka alla bidragit med fotografier.